

TEPME KEÇE SANATI VE HAYVAN KEÇELERİNDEN ÖRNEKLER

CAVİDAN ERGENEKON*

Çeşitli yazılı kaynaklarda değişik tanımları ile karşılaşılma ile beraber genel olarak tepme keçe; deri ürünü hayvan liflerinin, nem, ısı, basınç ve hareket etkisi ile örtü hücrelerinin birbirine çözölmeyecek şekilde kenetlenmesinden elde edilen yüzeylerdir.

Gelenekli el sanatlarımızdan biri olan tepme keçe sanatı günümüzde Anadolu'nun çeşitli yörelerinde genellikle kırlık kesimin ihtiyaçları doğrultusunda yaygı, kepenek, seccâde, çizme, kundak gibi alanlara uygulanmaktadır.

Tepme keçe sanatının yoğun olarak kullanıldığı alanlardan birisi de hayvan keçeleridir. Genellikle at, eşek, deve gibi yük taşımada yararlanan hayvanların sırtlarını koruması ve terlerini alması amacı ile kullanılan ve ince keçeden yapılan örtüler hayvan keçeleri grubunu meydana getirirler.

Türk kültür tarihi içerisinde önemli bir yeri olan bu örtüler günümüze ulaşınca kadar "teğelti, belleme, çeprek veya şabrak" (Diyarbakirli ve Aslanapa, 1977) sözcükleri ile ifade edilmişlerdir.

Kaşgarlı Mahmud Divan-ı Lugat-it Türk (Çev. Atalay, 1941) isimli eserinde Türklerin eyerin altına konan keçe "adım" dediklerini belirtmiştir.

Osmanlı kaynaklarında ise, "teğelti" şeklinde ifade edilen bu sözcük "teğelti dedikleri keçedir ki, eyer altına korlar" (Ögel, 1985) cümlesi ile tanımlanmıştır.

Günümüzde ülkemizin çeşitli yörelerinde yapılan tepme keçe hayvan örtüleri yukarıda sıralanan sözcüklere benzer şekilde ifade edilmektedir. Örneğin Balıkesir yöresinde "belleme" Bergama yöresinde, "teğelti" Konya yöresinde "eyrim" sözcükleri hayvan keçelerine verilen isimler arasında sıralanabilir.

Halen ülkemizin bazı müzelerinde örnekleri bulunan ve tepme keçe atelyelerinde yöre halkının ihtiyaçlarına cevap verecek boyutlarda üretilen bu örtülerin desenli ve desensiz çeşitleri vardır. Desenli olan çeşitleri yerel renk, desen ve motiflerle bezenmektedir. Genellikle dikdörtgen şeklinde ve köşe-

* Yrd. Doç. Dr., G.Ü., Meslekî Eğitim Fakültesi, El Sanatları Eğitimi Bölümü, Dokuma ve Örgü Ana Sanat Dalı Başkanı.

leri yuvarlak görünümlü olan bu keçe örtülerin (Resim 1) ortalama enleri 67–110 cm. arasında; boyları 92-112 cm. arasında ve kalınlıkları 0.94-1.38 cm. arasında değişiklik göstermektedir. Hayvan keçelerinin temel amacı semer altında kullanılmasıdır. Bu işlevini yerine getirebilmesi için şüphesiz hayvana uygun büyüklükte ve incelikte olması önem taşımaktadır. Bu durum dik-kate alındığında, hayvan keçelerinin halen günümüz ihtiyaçları doğrultusunda ve arzu edilen nitelikte üretilmekte olduğu söylenebilir.

Orta Asya'dan günümüze kadar ulaşan örneklerde gözlemediği gibi Türkler her dönemde kendileri için büyük önem taşıyan hayvanlarının keçe örtülerini süslemeyi ihmal etmemişlerdir. Nitekim, bugün Anadolu'da üretilen hayvan keçelerinde de yoğun şekilde süsleme öğelerine yer verilmesi geçmişten günümüze ulaşan bu geleneğin halen günümüzün göstergesi olarak değerlendirilmektedir.

Hayvan keçelerinde; üretim teknikleri farklı olmakla beraber halı, kilim, cicim, zili vb. el dokumalarımızda gözlemediği gibi üretildiği yörelerin desen, motif ve renk özelliklerini taşıması önemli görülmektedir. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde yapılmakta olan hayvan keçeleri; kullanılan bezeme öğeleri ve kompozisyon özellikleri yönünden birbirinden farklı görüntüler sergilemektedir. Hayvan keçelerine uygulanan bu desenlerin kompozisyonlarında genellikle geometrik, bitkisel, anlam yüklü, figürlü ve nesneli bezemelere yer verilmektedir.

Geometrik bezemeler arasında dikdörtgen, üçgen ve eşkenar dörtgenlerin yoğun şekilde kullanıldığı örnekler yanında, parabol, daire ve karelerin süsleme öğesi olarak yer aldığı örneklerle de karşılaşılmaktadır.

Bitkisel bezemelerden çiçek, dal ve yaprak (Resim 2, 3, 4) , anlam yüklü bezemelerden kertik, naniş (Resim 5), doğadan seçilen bezemelerden yıldız (Resim 6) ve ay-yıldız (Resim 7), nesneli bezemelerden ibrik, figürlü bezemelerden kuş (Resim 8), manda gözü (Resim 9) hayvan keçelerinde kullanılan bezemeler arasında bulunmaktadır.

Genellikle dikdörtgen şeklinde olan hayvan keçelerinde bezemeler, dikdörtgenin karşılıklı iki kısa kenarında (simetrik) yoğun olarak kullanılmakta ve bu dikdörtgenin ortasına doğru ilerleyen bezeme örnekleri ile de karşılaşılmaktadır.

Hayvan keçelerinin zemininde genellikle yünün sahip olduğu tabii beyaz renk kullanılmaktadır. Kırmızı, mavi, lacivert, siyah, pembe ve sarı bezemelerde yoğun şekilde kullanılan renkler arasındadır.

Bezelerde ihtiyaç duyulan renkli keçe yüzeylerin boyama işlemi sentetik boyarmaddelerle yapılmaktadır. Genellikle atelye ortamında gerçekleştirilen boyama işleminde mordan olarak sirke ve tuzdan yararlanılmaktadır.

Hayvan keçelerinin üretiminde diğer keçe ürünlerinde uygulanan işlem

sırası izlenmektedir. Ön işlemler (yünün hazırlanması, desen hazırlama, saçma ve sarma), tepme ve pişirme işlemi ile tamamlama işlemleri (yıkama ve kurutma) olmak üzere 3 temel işlemde tamamlanan bu ürünler genellikle üretildiği yörenin ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ancak son yıllarda hayvan keçelerini üreten keçe ustalarının günümüz ihtiyaçlarını dikkate alarak paspas, arabalarda kullanılmak üzere koltuk örtüsü veya ev dekorasyonunu tamamlamak amacıyla hemen hemen aynı boyutlarda ve bezemelerde ortaya koydukları ürünlerin kırılık kesimin ihtiyaçlarını karşılaması dışında günümüz insanının ilgi duyduğu alanlara da yönelik olması, bu konuya yeni bir boyut kazandırıldığını ortaya koymaktadır. Diğer bir ifadeyle bugün hayvan keçeleri daha güncel kullanım alanları bulmuş, kırılık kesim dışında ev dekorasyonunun tamamlamada yararlanılan bir ürün haline dönüştürülmüştür.

Tepme keçe hayvan örtüleri dışında, kaybolmaya yüz tutmuş veya sınırlı kullanım alanları bulunan diğer el sanatlarımızın da gelenekli değerlerinin korunması yanında, günümüz ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilmesi ve kullanım alanlarının zenginleştirilmesi ile ilgili sanat dallarının yaşatılması yönünden önemli görülmektedir.

KAYNAKÇA

Diyarbakirli, Nejat – O. Aslanapa, *Türk Tarihi*, Yaygın Yüksek Öğretim Kurumu, Ankara 1977.

Ergenekon, Cavidan, *Tepme Keçelerin Tarihi Gelişimi ile Renk, Desen, Teknik ve Kullanım Özellikleri*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1994.

Kaşgarlı, Mahmud, *Divan-ü Lugat-it-Türk*, (Çev: Besim Atalay), Ankara 1941.

Ögel, Bahaeddin, *Türk Kültür Tarihine Giriş V*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.

